

Сергій Левкович Самарський — керівник школи з вивчення фауни та екології хребетних Середнього Придніпров'я

Максим Гаврилюк¹, Іван Митяй, Володимир Стригунов

¹*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси
e-mail: gavrilyuk.m@gmail.com, orcid 0000-0001-5729-8184*

GAVRILYUK, M., I. MYTYAI, V. STRIHUNOV. Serhii Levkovych Samarskyi, head of the school of research into the fauna and ecology of vertebrates of the Middle Dnipro Region. — Samarskyi S. L. (7.10.1915–22.05.1998) was an Ukrainian zoologist. He was born in Poltava Oblast, studied at the Dnipropetrovsk National University (1936–1941) and was a postgraduate at Kyiv Pedagogical Institute (1949–1952). He worked at Kremenets Pedagogical Institute (1945–1949), Hluchiv Pedagogical Institute (1953–1954), Berdychiv Pedagogical Institute (1954–1956), Odesa State University (1956–1961), and Cherkasy Pedagogical Institute (1961–1987). He earned a degree of Candidate of Biological Sciences (1954). In Cherkassy, he launched a large-scale study of fauna and ecology of mammals of the Middle Dnipro Region. He supervised 14 researchers who earned doctoral degree in mammalogy. He authored over a hundred scientific and methodical works.

Біографічні деталі

Народився 7 жовтня 1915 р. в с. Павлівка Кобеляцького району Полтавської обл. в сім'ї селян. Протягом 1936–1941 рр. навчався на біологічному факультеті Дніпропетровського державного університету, де отримав кваліфікацію біолога. З липня 1941 по 1945 р. служив у Радянській Армії, у 1945 р. брав участь в бойових діях на Другому Білоруському фронті. У березні 1945 р. поранений, у червні — демобілізований.

Сергій Левкович Самарський — видатний зоолог, педагог, організатор теріологічних досліджень Центральної України у II пол. ХХ ст. Для написання цієї публікації використано матеріали особової справи науковця, що зберігаються в архіві Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, спогади викладачів цього закладу та його сина.

Рис. 1. Портрет дослідника. Автор невідомий, 1950-ті роки. Фото із сімейного архіву О. С. Самарського.

Протягом 1945–1949 рр. — викладач зоології Кременецького вчительського інституту (м. Кременець, Тернопільська обл.). У 1949–1952 рр. — аспірант кафедри зоології Київського педінституту. У 1953–1954 рр. — старший викладач Глухівського вчительського інституту (Сумська обл.). 1954 р. захистив кандидатську дисертацію, присвячену вивченню розвитку зародка птахів (захист у Дніпропетровському університеті). Протягом 1954–1956 рр. — завідувач кафедри природознавства Бердичівського педінституту (Житомирська обл.). У зв'язку із закриттям природничого факультету разом зі студентами переведений до Одеського державного університету ім. І. Мечникова, де працював спочатку на посаді старшого викладача, потім — доцента.

1961 р. отримує звання доцента і переїжджає працювати до Черкаського педагогічного інституту, де обіймає посаду доцента кафедри зоології. У Черкасах під його керівництвом розгорнуто масштабні зоологічні дослідження. У 1963 р. за активної участі Сергія Левковича на кафедрі зоології відкрито аспірантуру, яку він очолював протягом багатьох років (про дисертантів далі). Протягом 12 років — 1966–1977 рр. — завідувач цієї кафедри.

Із 1977 р. С. Л. Самарський перейшов на посаду доцента кафедри зоології, де працював до виходу на пенсію (1987). Пішов з життя 22.05.1998, похований у м. Черкаси (цвинтар № 2). Дружина Ганна Передрій (1925–2019) — мовознавець, канд. пед. наук; син Олександр (1956 р.н.) — дипломат.

Ключові доробки в галузі теріології

Працюючи в Одесі, вивчав поширення, розмноження й екологію гризунів — сліпаків (*Spalax*), сліпачка (*Ellobius talpinus*), щура водяного (*Arvicola amphibius*). У Черкасах керований ним колектив кафедри зоології розробляв комплексну тему з вивчення фауни наземних хребетних Середнього Подніпров'я та раціонального її використання. Під його керівництвом захищено 14 кандидатських дисертацій з теріології (наведено за хронологією):

Борис Розумовський «Особливості екології популяції ондатри в різних частинах ареалу» (1967); Анастасія Горбенко «До пізнання екології ховрахів в умовах Середнього Придніпров'я» (1970); Микола Бойко «Екологія хижих звірів Середнього Придніпров'я, їх господарське значення і практичне використання» (1971); Павло Рева «Мисливсько-промислові птахи Кременчуцького водосховища та шляхи їх раціонального використання» (1972); Ніна Панасенко «Еколого-морфологічні особливості мишоподібних гризунів Середнього Придніпров'я» (1973); Марія Картель «Порівняльне еколого-фізіологічне вивчення популяцій пацюка сірого степової і лісостепової зон України» (1973); Катерина Сологор «Еколого-фізіологічні особливості рукокрилих Середнього Придніпров'я» (1973); Ганна Козлова «Фауна і екологія комаходних ссавців та їх господарське значення» (1974); Анатолій Волох «Річковий бобер Середнього Придніпров'я та перспективи його господарського використання» (1979); Андрій Вискушенко «Гризуни та комаходні осушувальних площ Середнього Придніпров'я» (1980); Світлана Лялюхіна «Порівняльне дослідження біології хатньої і курганцевої мишей в ареалі спільного існування» (1984); Станіслав Семенюк «Європейська руда полів-

ка в широколистяних лісах Середнього Придніпров'я» (1986)¹; Микола Євтушевський «Акліматизація та господарське використання плямистого оленя в Україні» (1989); Людмила Білик «Вовчки як структурний елемент лісових біоценозів Середнього Придніпров'я» (1989); Ігор Мерзлікін «Особливості біології пацюка сірого в умовах північного сходу України» (1991)².

Працював над докторською дисертацією за темою «Спосіб життя й адаптації комахоїдних і гризунів Центрального Лісостепу УРСР». Роботу над нею було завершено, проте захист так і не відбувся. Автор понад 100 наукових праць, серед яких підручники, посібники, монографії, методичні рекомендації, численні статті з питань зоології, екології та охорони природи, екологічної освіти тощо. Серед них праці про розмноження й чисельність ссавців (Самарський 1962; Бойко & Самарський 1970; Самарський 1977, 1978), екологічні особливості (Никитченко & Самарський 1970; Волох & Самарський 1977; Самарський & Самарський 1980).

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

С. Л. Самарський зробив вагомий внесок у справу підготовки вчителів, підготував сотні фахівців. Тривалий час у педінституті викладав курс зоології хребетних, організував і проводив польові практики. Його лекції з зоології, екології, охорони природи вирізнялися глибиною та водночас дохідливістю. Автор низки підручників і посібників для студентів та вчителів. Серед них — перший в Україні українськомовний підручник «Зоологія хребетних» (1976), а також «Лабораторні заняття для учнів із зоології безхребетних» (1967), «Розмноження птахів» (1963), «Природа Черкащини» (1971).

Рис. 2. Сергій Левкович Самарський та Михайло Анатолійович Воїнстенський, на спільних польових дослідженнях. Черкаська обл., 1968 р. Автор фото невідомий; фото з архіву ННІ природничих та аграрних наук Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Сергій Левкович Самарський підтримував тісну співпрацю з ученими Академії наук УРСР, мав часті контакти з М. А. Воїнстенським, В. І. Абелєнцевим, С. Г. Решетник, В. М. Самошем, Є. М. Ємчуком, К. А. Татариним, О. О. Петрусенком.

¹ Ця дисертація не пройшла процедуру захисту, проте згодом доповнена і 2002 р. перезахищена під назвою «Морфофункціональні особливості, чисельність та просторовий розподіл рудої полівки (*Clethrionomys glareolus*) в широколистяних лісах Середнього Придніпров'я» (керівник переробленої дисертації — доц. В. Межжерін).

² Аспірантура була у С. Самарського, проте захист вже був під керівництвом Є. Карасьової.

Брав активну участь в організації та проведенні наукових конференцій. У 1977 р. на базі кафедри зоології проведено VII Всесоюзну орнітологічну конференцію; у 1984 р. проведено розширений пленум Українського відділення Всесоюзного теріологічного товариства на тему «Вивчення теріофауни республіки, її раціональне використання і охорона», за матеріалами якої видано однойменний збірник наукових праць (1985).

Грав на різних музичних інструментах (баян, контрабас, мандоліна), любив співати та фотографувати. Фотографуванням навіть заробляв собі на життя у студентські роки. Любив транспорт — у його сім'ї завжди був автомобіль. Мав виключне почуття гумору.

Приділяв значну увагу справі популяризації та поширення природничих знань серед широких верств населення. Був ректором на громадських засадах університету «Природа», віддав свій хист на утвердження й розвиток Товариства охорони природи у м. Черкаси. У пам'ять про дослідника опубліковано декілька праць (Гаврилюк *et al.* 2015; Нікітченко 2007).

Література

- Бойко, Н. Я., С. Л. Самарский. 1970. Особенности размножения и численности некоторых млекопитающих Среднего Приднепровья. *Вестник зоологии*, № 3: 14–20.
- Волох, А. М., С. Л. Самарский. 1977. Особенности осенне-зимнего питания речных бобров в прибрежных районах и на островах Кременчугского вдхр. *Вестник зоологии*, № 5: 18–23.
- Гаврилюк, М. Н., І. С. Митяй, В. І. Стригунов. 2015. Самарський Сергій Левкович (1915–1998) — до сторіччя від дня народження. *Вісник Черкаського ун-ту. Серія Біологічні науки*, 19: 3–8.
- Нікітченко, Н. Т. 2007. Самарський Сергій Левкович — педагог і науковець. *Біологія XXI ст.: теорія, практика, викладання: Матер. міжнар. наук. конф.* Фітосоціоцентр, Київ, 5–6.
- Никитченко, Н. Т., С. Л. Самарский. 1970. Роль землероек как прокормителей иксодовых клещей Среднего Приднепровья. *Вестник зоологии*, № 5: 37–41.
- Самарский, С. Л. 1962. О размножении малого слепыша на территории Одесской области. *Зоологический журнал*, 41 (10): 1583–1584.
- Самарский, С. Л. 1977. Размножение малого суслика (*Citellus pygmaeus*) в лесостепи Приднепровья. *Зоологический журнал*, 56 (1): 113–119.
- Самарский, С. Л. 1978. Особенности размножения мыши-малютки (*Micromys minutus* Pall.) (Mammalia, Muridae) в условиях Среднего Приднепровья. *Вестник зоологии*, № 6: 20–24.
- Самарский, А. С., С. Л. Самарский. 1980. Некоторые вопросы экологии сони-полчка (*Glis glis* L.) в условиях лесостепной Украины. *Экология*, № 1: 105.

ГАВРИЛЮК, М., І. МИТЯЙ, В. СТРИГУНОВ. Сергій Левкович Самарський — керівник школи з вивчення фауни та екології хребетних Середнього Придніпров'я. — Самарський С. Л. (7.10.1915–22.05.1998) — український теріолог. Народився в Полтавській області. Навчався в Дніпропетровському державному університеті (1941) та в аспірантурі Київського педінституту (1949–1952). Працював у Кременецькому педінституті (1945–1949), Глухівському педінституті (1953–1954), Бердичівському педінституті (1954–1956), Одеському державному університеті (1956–1961) та Черкаському педінституті (1961–1987). Кандидат біологічних наук (1954), доцент (1961). У Черкасах розгорнув масштабні дослідження фауни та екології ссавців Середнього Придніпров'я, під його керівництвом захищено 14 кандидатських дисертацій із теріології. Автор понад 100 наукових публікацій та методичних видань.